

ՏԱԹԵՎԻԿ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

Խաչատուր Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ
հայ նոր և նորագույն գրականության և նրա դասավանդման
մեթոդիկայի ամբիոնի հայցորդ
ՀՏԴ 821.19.0

ՀՐԱԶՅԱ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԻ ՊԱՏԿԵՐԱՍՏԵՂԾՄԱՆ ԱՐՎԵՍՏԸ

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. պոեզիա, պատկեր, աշխարհընկալում, գույն, երանգ, խորհրդանիշ, երկրային, երկնային, մեղեդի, մետաֆոր:

Ключевые слова и выражения: Поэзия, образ, восприятие мира, цвет, оттенок, символ, земной, небесный, мелодия, метафора.

Key words and expressions: Poesy, image, worldview, color, nuance, symbol, earthly, celestial, melody, metaphor

Անտարակույս է, որ բանաստեղծները միմյանցից տարբերվում են պատկերաստեղծման յուրահատկություններով, որոնք էլ բնորոշում են նրանց ինքնատիպությունը, բացահայտում աշխարհընկալման մեթոդներն ու ձևերը:

Աշխարհը բանաստեղծի պատկերացումներում գույն է ու մեղեդի, պատկերների, մետաֆորների, խորհրդանիշների մի ներդաշնակ համաստեղություն, որտեղ միաձուլվում են իրականն ու երևակայականը, անցավորն ու մնայունը:

Բանաստեղծական <<պատկերներն այն հավիտենական գեղեցկության արտահայտությունն են, որի նախապատկերը շողում է տիեզերքում և բնության բոլոր ձևերի ու երևույթների մեջ: Պոետն ամեն բանի մեջ ձևեր, գույներ է տեսնում և ամեն ինչին ձև ու գույներ է տալիս, նյութականացնում է աննյութականը, երկնային է դարձնում երկրայինը, այո , երկրայինը լուսավորում է երկնային լույսով>>¹:

Յուրահատուկ կերպով է բանաստեղծը ընկալում աշխարհը, որի հետ <<նրա առաջին շփումը պատկերն է, գեղարվեստական խոսքը և

¹ Բելինսկի Վ. Գ. , Չերնիշևսկի Ն. Գ. , Դոբրոլյուբով Ն. Ա. , Ընտիր երկեր, Երևան, <<Սովետական գրող>>, 1980, էջ 32-33:

բանաստեղծի << զգայուն անպաշտպանվածությունը>> այդ աշխարհի առջև>>²:

Գրականագիտական միտքը, սկսած 19-րդ դարի սկզբից, հիմք ընդունելով Հեգելի ու Բեյլինսկու տեսությունները, տարբերում է գրական-գեղարվեստական պատկերի բազմազան տեսակները, բնութագրում << նրա կառուցման եղանակները, պատկերի միջոցով իրականության գաղափարական-հուզական գնահատման ձևերը>>³:

Մասնավորապես առանձնացվում են պատկեր – կերպար, պատկեր-գործողություն, պատկեր- ապրում և այլն հասկացությունները: Առանձնակի տեղ են գրավում բնապատկերները՝ բնության տեսարաններն ու առարկայական աշխարհի նկարագրությունները, <<թեև դրանք միշտ ծառայում են մարդկային բնավորության ամբողջացման գործին և այդ իմաստով չեն կարող կերպարներից անկախ դիտվել, բայց միաժամանակ ինքնուրույն պատկերի նշանակություն ունեն>>⁴: Բնապատկերները հաճախ չեն << կապվում որևէ կոնկրետ աշխարհագրական տեղանվան հետ, բայց մանրամասների ճշմարտացիությամբ և բնության ընդհանուր զգացողությամբ մեր երևակայության մեջ ստեղծում են մի ամբողջական գեղարվեստական պատկեր>>⁵:

Գրականագիտությունն առանձնացնում է նաև սիմվոլիկ, այլաբանական նկարագրությունները, որոնց <<էական առանձնահատկությունն այն է, որ խոսելով բնության կամ կենդանիների մասին, միշտ նկատի ունեն մարդկային բնավորություններ, կապեր, զգացմունքներ և ընթերցողի համար էլ կարևորը դառնում է հենց նրանց այդ մարդկային իմաստը>>, գեղարվեստական պատկերի տեսակներից տարբերում են <<այսպես կորված բառային պատկերներ>> կամ պատկերավոր արտահայտությունները (մակդիր, փոխաբերություն, համեմատություն և այլն), որոնք երբեմն սխալմամբ նույնացվում են բուն պատկերի հասկացության հետ>>⁶:

Կոնկրետ դեպքում մենք գործ ունենք քնարական պատկերների հետ, որոնց << յուրահատկությունն այն է, որ նրանց մեջ հանդես են գալիս

² Էդոյան Հ. , Եդիշե Չարենցի պոետիկան, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 1986, էջ 36:

³ Ավելի մանրամասն տես՝ Զրբաշյան Էդ., Գրականության տեսություն, Երևան, ԵՊՀ հրատ. , 1980, էջ 120-163:

⁴ Նույն տեղում, էջ 122:

⁵ Նույն տեղում, էջ 122-123:

⁶ Նույն տեղում, էջ 123:

կյանքի երևույթների ազդեցությամբ ծագած խոհը, զգացմունքը, գնահատականը>>⁷:

Այս տեսանկյունից ինքնատիպ են այն բանաստեղծները, ովքեր ոչ թե լուսանկարչական ճշգրտությամբ պատճենահանում են որևէ երևույթ կամ բնապատկեր, այլ ներկայացնում են դրանցից ստացած իրենց տպավորությունները, անցկացնում աշխարհընկալման իրենց պրիզմայով, դարձնում խոհ ու ներքին ապրում: Այս պարագայում է, որ բանաստեղծությունը խուսափում է նկարագրականությունից ու մոտենում երաժշտությանը, և այս պարագայում է, որ բանաստեղծության յուրահատուկ կառուցվածքում բառերը պատռում են իրենց կեղևը, ընդլայնում գուտ բառարանային իմաստները և կատարում նույն դերը, ինչ կատարում են նոտանները երաժշտության մեջ:

Հրաչյա Հովհաննիսյանի ստեղծած պատկերները պատկերապրումներ են՝ ներծծված հուզական – խոհափիլիսոփայական լիցքերով: Նրա պոեզիայում ամեն ինչ սկսվում է ծննդյան պատկերով. բանաստեղծ չեն դառնում այլ ծնվում են աստվածային օրհնությամբ ու ժամանակի պահանջ-հրամայականով:

Բանաստեղծը ծնվում է, երբ պայծառ առավոտները երգ ու կարոտ են սփռում <<արոտներում արձակ>>, երբ <<Շամանդաղն է դանդաղ քաշվում գետի ափից// Ու լասերից խոտի, //Օդն է փշաքաղվում տերևների ծափից// Արծաթ առավոտի>>, երբ՝

Թփերի տակ քնած արտույտները շաղոտ
Թներն էին բացում,
Հաճում-թևածում էր մի անեզր կարոտ
Լազուր լուսաբացում:
Արևն իր մատներով վերջին մութն էր փնտրում
Կանաչ դեզերի տակ,
Քաղցր արբեցումից վաղուց մայր չէր մտնում
Լուսնեղջյուրը ճերմակ:
Մի ծուխ քուլա-քուլա երազներ էր տանում
Ժայռից քարանձավոտ:
Անհուն հեռուներում ծնվում էր մի անհուն
Անսպասելի կարոտ:⁸

⁷ Նույն տեղում, էջ 125:

⁸ Հովհաննիսյան Հր., Վայրի վարդ, Երևան, <<Հայաստան>> հրատ., 1968, էջ 3:

Բանաստեղծը ծնվում է, <<Եվ աշխարհից այս լույս հավաքելով բոլոր կարոտները պայծառ>> ու <<փշերի վրա բոքիկ քայլերով>>, Քրիստոսի նման տանում է իր ծանր խաչը ու <<Երկրայինը լուսավորում >> երկնային առավոտների անխառն գունախաղերով:

Հրաչյա Հովհաննիսյանի պատկերամտածողության հիմքում ընկած են հայ դասական պոեզիայի ավանդույթները, որոնք սկսվում են միջնադարյան բանաստեղծներից ու շարունակվում մինչև Դ. Վարուժան, Վ. Դավթյան, Հ. Սահյան...

Այս առումով հետաքրքիր բացահայտումներ կարելի է անել Դ. Վարուժանի <<Հացին երգը>>, Վ. Դավթյանի <<Գինու երգը>> և Հր. Հովհաննիսյանի <<Հրաշալի այգեպան>> շարքերի տիպաբանական համադրումների արդյունքում:

Նշված երեք շարքերում կա մի ընդհանուր համեմատության եզր. երեք դեպքերում էլ մարդու, բնության ու արարումի փառաբանությունն է, հավերժականի ու անցավորի, գոյի փիլիսոփայական իմաստավորումը, և երեք դեպքերում էլ լիարյուն կերպով են տրոփում մեր պոեզիայի հիմնական երակները:

Երեք բանաստեղծներն էլ նույն թեմաներն են շոշափում՝ բնության և մարդու ներդաշնակություն, արարումի՝ հացի, գինու ու արևահամ մրգերի վայելում ու հաճույք:

Բայց երեք դեպքերում էլ մենք տեսնում ենք պատկերակերտման տարբեր համակարգեր, երևույթների հուզական իմաստավորման տարբեր մոտեցումներ: <<Հացին երգի>> <<Ռոմանտիկական գույները միահյուսվում են առարկաների ռեալ ձևերի հետ... սյուժեն և գաղափարը զարգանում են նկարչական և երաժշտական սկզբունքների միասնությամբ>>⁹, - գրում է Հ. Ռշտունին: Ահա բնապատկերի մի անկրկնելի օրինակ.

-Հովե՛ր կանցնիս.-

Ու ցորյաններս հուշիկ- հուշիկ կարթնանան,

Իրենց խորքեն կհոսի դող մ'անսահման:

Գեղադար կողերն ի վար բլուրին

Ծովե՛ր կանցնիս...¹⁰

Վահագն Դավթյանը <<Գինու երգ>>- ում համայնապատկերային գեղանկարչությունից անցնում է <<պատկերային խճանկարին>>, ուր ամեն ինչ գույն է ու մեղեդի.

⁹ Միամանթո, Դ. Վարուժան, Հայ դասականների գրադարան, Երևան, <<Սովետական գրող>> հրատ., 1979, էջ 221:

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 478:

Կամ՝
Կարմիր ճիշեր կան օդում, աղաղակներ կան դեղին,
Ու շշուկներ կան խարտյաշ,
Այդ ճաքած նուռն է ճչում, վազն է կանչում խաղողի
Ու փշատին բեռնաբարձ:

Այգեպանի թուխ աղջիկն այսօր խաղող է ճմլում,
Ու սրտիկն է թրթռում աստղի նման ու զանգի,
Ոտքերի տակ՝ ծփացող եռք է, կայծ է ու փրփուր.
Գինին է իր հարսանիքի:

Անուշաբույր զգեստի չթե փեշը հավաքել,
Ծնկներից վեր է առել ու քիչ էլ վեր ավելի,
Զինվոր տղան է տեսել, ու սիրտն, ու սիրտն է ծակել
Ինչ-որ անուշ ցավերից:¹¹

Բնությունից ստացած իր տպավորությունները թանձր գույներով ու յուրահատուկ հնչյունավորմամբ է ներկայացնում Հր. Հովհաննիսյանը <<Հրաշալի այգեպան>> շարքում: Այգին բանաստեղծին ներկայանում է որպես մտասնեռումներում ստեղծած մի կանաչ մոլորակ: Զինվոր-բանաստեղծի հիշողության դաշտում այգին ծփում է մեղմորեն ու կանչում է տերևների մեղմ շրշյունով, ծաղկած նշենիների բույրով.

Թողել եմ հեռվում չնաշխարհիկ այգիս,
Աշնան մառախուղն է լալիս տերևներին,
Հանդարտ կայլակում են զուլալ ջրերն առվիս
Ու կանչում են, կանչում իրենց հեռավորին:
Իմ թզենին կանաչ՝ բխած հնձանիս մոտ,
Փշատենին՝ արծաթ փռշով իր շպարված,
Տերևների լեզվով շշնջում են կարոտ,
Ու թախծում են իմ լուռ, իմ լուռ հուշով տարված:¹²

Հր. Հովհաննիսյանի բանաստեղծական համակարգում առավել զգալի տեղ են զբաղում պատկեր-գործողությունները, պատկեր-ապրումները՝ շարժման կորագիծը համադրելով զգացմունքային, խոհական ներթափանցումներին.

Աչքերիս առաջ ձգվեց գյուղիս ճամփան նորից,
Կանաչ բարդիների հարսնեպարը...

¹¹ Դավթյան Վ., Երկեր երկու հատորով, հատոր 1, Երևան, <<Սովետական գրող>> հրատ., 1985, էջ 233:

¹² Հովհաննիսյան Հր., Ծովի լռությունը, Երևան, <<Հայպետհրատ>>, 1964, էջ 88:

Ալիքի պես պոկվեց աշնան այգիներից

Կոմիտասի քաղոք <<Սոնա յարը>>¹³

Այգին ներկայացվում է <<երանության խաղաղ օրորոցի>>, առվի ափին փռված փշատենու, ծաղկած կեռասենու ու բալենու տեսքով, որոնք ոչ թե համեմատություններ են, այլ կենդանի, շարժման մեջ գտնվող բնապատկերներ, որոնք հուզական լիցքեր են հաղորդում բանաստեղծությանը, տեսանելի դարձնում բնական երևույթների շարժման կորագիծը:

Հր. Հովհաննիսյանի բնապատկերներում բնության անշունչ առարկաները շնչավորվում ու մարդեղենացվում են, խորհրդանշում տարբեր զգացմունքներ: Նրա բնապատկերներից շատերը վարպետորեն հյուսված խորհրդանիշներ են և ամբողջացնում են բանաստեղծի բնապաշտական մտասկզբումները: Բնապատկերներում ծառը պարզապես ծառ չէ, լեռը լեռ չէ, ժայռը ժայռ չէ, գետը գետ չէ: Դրանք բանաստեղծության ընդհանուր կառուցվածքում զգացմունքի ու խոհի, ապրումի կենսատու լիցքեր են հաղորդում ու ամբողջացնում բնապատկերը:

Հր. Հովհաննիսյանը բնապատկերներում անտեսանելի դարձնում է տեսանելի, ծիածանի յոթ գույների մեջ տեսնում նոր երանգներ, արևահամ մրգերով ծանրաբեռնված այգու շրջուններում լսում հողի ձայնը.

Հողն է սնել այգիս անգին,
Հողի արյունն է բոց ավիշ դարձել,
Հոսել մրգերի մեջ ու երկունքի
Գիշերներում այգիս հրաշագործել:

Հողն է պահել իր մեծ, բարի ծոցում
Ու կյանք տվել բոլոր արմատներին,
Ամառները տվել մեղմ զովություն,
Ձմեռները դարձել տաք անկողին:¹⁴

Բանաստեղծի քնարական հերոսը միշտ հուզական վիճակում է ու ներկայացնում է իր ապրումների գեղարվեստական մարմնավորումները: Ահա քնարական ապրումի մի բնորոշ օրինակ.

Զգիտեմ, ծառե՛րն են խշշում,
Թե՛ գետը՝ իմ այգին գրկող,
Բայց խշշոցն օրոր է հուշում,

¹³ Նույն տեղում, էջ 90:

¹⁴ Նույն տողում, էջ 124:

Փռում է մեղմության մի քող:
Բացվում է վարսանդը ծաղկի,
Ու ցողն է նրա մեջ կաթում,
Օրոր է ինձ ասում թղկին,
Օրոր է նշենին կարդում:¹⁵

Բնապատկերը տեսանելի է դարձնում աշնանային տաք կեսօրվա պատկերը և այգու ու աշնան նկատմամբ բանաստեղծի սիրո դրսևորումը. այգու խշշոցը թափանցում է բանաստեղծի հոգու խորքերը ու ավետում նրա կյանքի աշնանամուտը.

Հասմիկն է փսփսում վարդին,
Առուն է խոխոջում անքուն,
Լուսնին է համբուրում բարդին,
Խշշում է գիշերն իմ այգում:

Խշշոցն այդ հնչում է հոգուս
Մինչև խոր, մինչև ու՛շ աշուն...
Այդ գիշերն է խշշում այգուս,
Այդ կյանքիս աշունն է խշշում:¹⁶

Գարնան բնապատկերները խորհրդանշում են բնության զարթոնքն ու բանաստեղծի երիտասարդական տարիների ռոմանտիկ ապրումները, ամառվա տաք օրերն ու գույները՝ մրգերի հասունացման ու մարդկային ջերմ զգացմունքների համապատկերը և այսպես շարունակ...

Հր. Հովհաննիսյանի պոեզիան, այսպիսով, պատկերային մի ուրույն համակարգ է՝ միտված դեպի բանաստեղծի քնարական ապրումների խորքերը: Նրա պատկերաստեղծման արվեստը մի առանձին ուսումնասիրության նյութ է և լավագույն կերպով կարող է բացահայտել Հր. Հովհաննիսյանի պոետիկայի յուրահատուկ կողմերը:

Տ. Պողոսյան

Հրաչյա Հովհաննիսյանի պատկերաստեղծման արվեստը

Ամփոփում

<<Հրաչյա Հովհաննիսյանի պատկերաստեղծման արվեստը>> հոդվածում քննարկվում են մի շարք հարցեր, որոնք կարող են լույս սփռել բանաստեղծի պոետիկայի՝ մասնավորապես բնապատկերներ ստեղծելու

¹⁵ Նույն տեղում, էջ 120:

¹⁶ Նույն տեղում, էջ 120:

նրա յուրահատկությունների վրա: Նշվում է, որ հետևելով դասական ավանդույթներին՝ Հրաչյա Հովհաննիսյանը դրանք հարստացնում է նոր մոտեցումներով, որոնք սերտորեն պայմանավորված են բանաստեղծի աշխարհընկալման յուրահատկություններով:

Т. Погосян

Искусство создания образа Грачья Оганисяна

Резюме

В статье "Искусство создания образа Грачья Оганисяна" обсуждаются множество вопросов, которые могут пролить свет на поэтику поэта, в частности на свои особенности в создании пейзажей. Отмечается, что следуя классическим традициям Грачья Оганисян обогащает их новыми подходами, которые тесно связаны с особенностями восприятия мира поэта.

T.Poghosyan

Hrachya Hovhannisyan's Art of Imaging

Summary

In the article of "Hrachya Hovhannisyan's Art of Imaging" a number of points are discussed which can shed light on poet's works, particularl on his peculiar abilities of creating landscapes.It is stated that Hrachya Hovhannisyan, following the classical traditions, enriches them with new approaches which are closely related to the poet's unique worldview.